

Deprem, İnsan Hakları, Gelecek

Turgut Tarhanlı^{*}, Ümit Biçer^{**}, Bahar Bayhan^{***}, Fikret Adaman^{****}, Melda Yaman^{*****}

Turgut Tarhanlı: İki gün boyunca bu konferansa katkıda bulunan tüm konuşmacılar ve katılımcılar için olduğu kadar özellikle bu oturumda yer almayı kabul edip yoğun programları arasında bu etkinliğe katkılarını esirgemeyen konuşmacılarımıza çok teşekkürler.

Dünkü açılış oturumunda temas ettiğim bir hususu burada da tekrar etmek isterim. İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi olarak, böyle bir toplantıyı özellikle sivil toplum örgütlenmesi ve bireysel hak savunucularının bakış açısına öncelik veren bir tasarımla düzenlememizin nedeni, esasen hakikat ve hakikate erişim konusuyla yakından ilgilidir. Diğer bir deyişle, hakikate dair devlet iktidarına dayanan bir bilgi tekelinin olmaması gerektiğini, bunun doğru olmadığını düşünüyoruz. Dolayısıyla sivil toplumun bu konuda katkı sağlayacak önemli işlevini özellikle ortaya koymaya fırsat verecek bir etkinlik tasarlamayı uygun bulduk. Bu iki günde, değerli konuşmacıların, özellikle yerel sahadaki deneyimlerine dayanan bilgiler, gözlemler ve uyarıların tartışmaya sunulması, bu açıdan değerli bir katkı oluşturuyor, sadece sivil toplum hareketi ve akademik çevreler bakımından değil, fakat karar alıcılar için de.

Bu hususu özellikle vurgulamak isterim, zira bütün afet durumlarında veya olağanüstü-
lük niteliğine sahip her vaka karşısında bir “hakikat tiranlığı” ile karşı karşıya kalınması işten bile değildir. Böyle bir üstenci tavrın etkisini önlemek, hakikat ile ilgili demokratik bir anlam ve sorumluluk taşır. Bu afetin üzerinden zaman geçtikçe, özellikle insani bakımdan ve onunla bağlantılı olan tüm ilişkilerde, ayrıca afetin doğa üzerindeki etkileri de dahil olmak üzere, ortaya çıkan hâlin ağırlığını kamu olarak karşılamada daha uzun süremler ve bilgiye dayanan politikaların geliştirilebilmesi büyük bir önem taşır. Bu sorumluluğu, sadece bir hafta boyunca bayrakların yarıya indirildiği bir “yas” dönemiyle sınırlı düşünmemiz elbette söz konusu olamaz. Dolayısıyla bu yas halinin ve gerektirdiği sorumluluğun nasıl bir bedeli olduğu konusun-

* İstanbul Bilgi Üniversitesi, ttarhanli@bilgi.edu.tr, ORCID: 0009-0000-0133-377X.

** Türkiye İnsan Hakları Vakfı, u.bicer@tihv.org.tr, ORCID: 0000-0002-2242-3894.

*** Mekanda Adalet Derneği, bahar.bayhan@mekandaadalet.org.

**** Boğaziçi Üniversitesi, fikret.adaman@gmail.com.

***** Kadın Emegi Çalışan Feminist Araştırmacılar, melda2000@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-5757-2646.

da, yüreğimizde ve zihnimizde taşıyıp sorgulamaya, tartışmaya ihtiyaç duyduğumuz gerçekleri toplum olarak idrak etmenin şuuru içinde, özenle hareket etmemiz gerektiği düşüncesindeyim.

O nedenle, bu anlamda bir yas halini geride bıraktığımızı düşünmüyorum. Bunun mümkün olamayacağı kanısındayım. O zaman bu sorumluluğu nasıl taşıyacağımız ve ileriye yönelik olarak, geleceğin bu perspektiften inşasında nasıl bir çaba içinde olmamız gerektiğini, hem devletin aygıtları cephesinde hem de toplumsal örgütlenme bağlamında düşünmeli ve tartışmalıyız. Çünkü biliyoruz ki, böyle büyük kayıplara yol açmış deprem veya başka afetler ya da insan kaynaklı birtakım felaketler sonucunda ortaya çıkan tablo, aslında öyle çok kısa bir süre içinde üstesinden gelinebilir gibi değil. Dolayısıyla siyasi olarak, sadece gelecek seçimleri gözetken, “hız odaklı” bir yaklaşım tarzına karşı temkinli ve eleştirel olunması düşüncesindeyim. O “hız” olgusunun dünyaya, tüm insanlığa kaybettirdiği değerleri unutamayız. Karşı karşıya bulunduğumuz 6 Şubat Depremi de bu mercekten ele alınmayı gerektiriyor; hem deprem öncesi hem de deprem sonrasındaki “faydacı” politikalar bakımından.

Temas etmek istediğim bir diğer husus; doğanın olduğu kadar insanın da, dolayısıyla kayıpların da metalaştığı bir anlayış içinde yaşıyor olduğumuz gerçeği. Bundan kastım, insani değerlerin ve aynı zamanda demokratik değerlerin metalaştırılması, hatta ekonomikleştirilmesi olgusudur. Dolayısıyla bir neoliberal rasyonalite içerisinde hayatı kavramaya zorlanmamız ve afetleri olduğu kadar, insanı, hayatı ve dolayısıyla kayıpları da böyle bir anlayış içerisinde görmeye yönelik bir zorlama kendini açıkça gösteriyor. Bu konferans boyunca, bu kaygılara da temas edildi.

İlk konuşmacı, Sayın Ümit Biçer, Türkiye İnsan Hakları Vakfı mensubu. Fakat kendisi aslında akademik sahada bir adli tıp hekimi ve otoritesi. Bu konuya ilişkin, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ile yürüttüğü çok sayıda değerli çalışması olduğunu biliyoruz. Bir insan hakları aktivisti olduğu kadar, akademik sahada da hak odaklı çalışmaları olan bir bilim insanı. Bugün, burada Türkiye İnsan Hakları Vakfı’nı temsilen konuşmacı olacak, ilk sözü kendisine veriyorum.

Ümit Biçer: Öncelikle böyle bir toplantı yapılması ve bu toplantıda vakfın temsil edilmesini önerdiğiniz ve programda yer verdiğiniz için çok teşekkür ediyorum. Evet, tam da sizin bıraktığınız yerden aslında devam etmek istiyorum. Yani bir yastan söz ediyoruz ama hâlâ yaşanmamış bir yas olduğunu söyleyebiliriz. Yapılan bazı çalışmalar var. Bu çalışmalarla ilgili belirsizlikler sürüyor. Türkiye İnsan Hakları Vakfı aslında işkence görenlerle ilgili tedavi, rehabilitasyon çalışmaları yürütmek, beraberinde insan hakları ihlallerini raporlamak için oluşturulmuş bir yapılanma. 1990 yılından beri Türkiye’de işkence görenlere destek veriyor. Uzmanlık alanı, belki de bakıldığında insan hakları ihlalleri ama özelinde de işkence ve kötü muamele uygulamaları diyebiliriz. Lakin Türkiye İnsan Hakları Vakfı’nı oluşturan insanlar, hem ait oldukları mesleki yapılar, o meslek yapılarının örgütlülükleri üzerinden, farklı alanlarda ortaya çıkan sorunlarda da o sorunlara müdahil olma, o sorunlarda sorumluluk alma ve

bunu çözüme yönünde bir çaba gösteriyorlar, hem de afetler konusunda aslında ortaya çıkan travmanın tedavisi ve rehabilitasyonu da bugüne kadar kendilerine gündem olarak belirlediği ana çalışma konularından.

Biz bu deprem sonrasında, bugüne kadar yapılanları gözlediğimiz zaman hâlâ ne oldu, ne yaşadık sorusunun kendimiz ve toplum tarafından çok ayrıntılı olarak yanıtlanmadığını düşünüyoruz. Öncelikle bunu yanıtlamak gerekiyor. Çünkü gerçekten yapılanlara, bu seçim süreciyle ilgili birleştirilen birtakım adımlara bakıldığı zaman, insani bir merkezden yaklaşım olmadığını, insan haklarının esas alınmadığını düşünmek, bunu gözlemek hakikaten sıkıntı yaratıyor. Çünkü deprem sonrasında yitirdiğimiz, yaralanan, sakatlanan insanlar, yıkılan evler, hastaneler, okullar, çalışma, toplanma alanları, ibadet yerleri, doğal kaynaklar, doğadaki diğer canlılar aslında bizlerin yaşadığı coğrafyanın ortak zenginliğiyle, ortak varlığıyla, neleri yitirdiğimizin bugün tam olarak ayırında değiliz. Bunun, belki o kayıpları birebir yaşayan insanlardan başlayarak, bütün toplumu etkilediğini biliyoruz ve buna ilişkin onarım süreçlerini de bir an önce başlatmamız gerektiğini düşünüyoruz. Ama başlayacağımız yer, yitirdiklerimizin farkında olmak, yaşadığımız duygularla yüzleşebilmek ve bu travmayla baş etmek için ortak toplumsal dayanışma duygularını harekete geçirmek olmalı. Çünkü belki sayı olarak, ne yazık ki, ifade ediliyor ama hâlâ yaşanan kimliklendirme ve kayıt sistemindeki ciddi sorunlara rağmen 50 binin üzerindeki ölüm sayısı bizler açısından kabul edilebilir bulunmuyor. Bu sayılara ilişkin ciddi güvensizlikler var. Ben buna ilişkin problemleri çok detaylandırmak istemiyorum ama orada şuna dikkat çekmek önemli. Bu ölümler öncesinde de, deprem sürecinde de yapılan ve yapılmayan çalışmaları değerlendirdiğimiz zaman, buradaki ihmal ve yetersizlikleri değerlendirdiğimiz zaman görüyoruz ki, önlenebilir ölümlerdi. Büyük bir bölümünün önlenebilir olduğunu düşünüyoruz. İşkence ve kötü muamele fiilleriyle ilgili konuştuğumuz gibi, insan eliyle gerçekleşen veya insan eliyle ağırlaştırılan travmalar, bizim açımızdan hiçbir şekilde izah edilemez ve kabul edilemez. Çünkü bunların bir bölümünün önlenebilir olduğunu biliyoruz. Önlenebileceğini biliyoruz. Sonrasında ortaya çıkan acil gereksinimler, barınma alanlarıyla ilgili sorunlar, yaşam standardımızın tümüyle ortadan kalkması, sağlık alanında, eğitim alanında, çalışma alanında yaşanan yetersizlikler, bizleri yalnızca o günlerde değil, sonrasında da yeni ihlal şekilleriyle karşı karşıya bıraktı ve belki de bu ihlallerin kronikleşmesine de ne yazık ki tanık olacağız. Çünkü burada asıl olarak devletin sorumluluğundan, hak ve özgürlükleri koruma, geliştirme yükümlülüğünden yola çıktığımız zaman, bu sürecin kendisinin de belki de tüm bu ihlallerle birlikte ağır bir insan hakları sorunu olarak nitelendirilecek soruna dönüştüğünü görüyoruz. Acil gereksinimlerin hâlâ karşılanmadığını duyuyoruz. İnsanın, insan haklarının, bilimsel doğruların esas alınmadığı bir yaklaşımla hızlı hareket ediliyor. Kaotik dönemlerde, kaos ve risk dönemlerinde, insanların sergilediği belli hatalar var. Bunların biri aceleyle hareket etmek, kaynakları, insan gücünü, duyguları adeta savurmak. Diğeri ise süreci tamamen sanki hiçbir şey yokmuşçasına, hiçbir şey olmamışçasına algılayıp ona göre yaklaşım sergilemek. İnsanı temel alan, insan odaklı, insan hakları bakışı ve toplumsal dayanışma

duygusunun ortaya çıkarılması. Ama ne yazık ki bu yaklaşımı biz depremin başından itibaren, siyasi iktidarın tutumları nedeniyle görmekte zorlandık.

Açıkçası Marmara depremi sonrası bütün toplumsal kesimlerin talep ettiği, riskin önceden görülüp ona göre hazırlık yapılması, acil müdahalenin olduğu, acil müdahalenin hangi insan gücü ve ekipmanla gerçekleştirileceği konusundaki çalışmalara yeterince önem verilmemesi, bunlara ilişkin kaynakların kimi insanlarca adeta çarçur edilmesi ciddi anlamda acil müdahale konusunda da bir sorun yarattı. Biz bir krizi yönetmenin ve çözümenin aslında hiçbir zaman bugüne kadar otoriter yönetim modelleriyle başarılı olmadığını gözlemledik. Ne yazık ki deprem sonrası yaşananlar da bize krizi çözmek için otoriter yaklaşımların herhangi bir şekilde işe yaramadığını, yetersiz olduğunu bir kez daha gösterdi ve burada ilk günden itibaren ne olduğunu bilemememiz, haber alma konusunda yaşanan sıkıntılar ve haber alma konusundaki sıkıntılara rağmen ilan edilen OHAL, OHAL ile birlikte Twitter yasakları ve haberleşme önüne konulan engeller bir anlamda belirsizlikleri gündeme getirdi. Zaten iktidar, belirsizliklerin çözümü yerine belirsizlikleri kalıcı hale getiren bir rejim dayatmış durumda ve belirsizliklerin varlığı, otoriter yöntemlerin uygulanması için de çok temel bir gerekçe olabiliyor. OHAL'le birlikte aynı zamanda devlet, kurumları ortak aklın işleyişiyle yönetmek yerine adeta anonim şirket mantığıyla, kurallardan ve kurumlardan azade hale getirdi ve devlet bu süreçte sadece çıplak bir zor aygıtı olarak adeta karşımıza çıktı. Kamusal gücün, olanakları ve insanların yaşamını, sağlığını, güvenliğini öne çıkarıp onları gözetmesi gerekirken, bu yönde kullanılmaması ve kullanılırken uygulanan ayrımcılıklar, diğer ihlallerle birlikte düşünüldüğünde deprem sonrası insanların büyük bölümünün aslında buldukları yerleri terk etmesi ve adeta bir anlamda zorla yerinden edilme pratiğiyle karşı karşıya kalmalarına yol açtı.

Biz bu süreçte, gerçekten ilk günlerde özellikle yaşanan kaybın büyüklüğü, atılan adımların yetersizliği, gecikmesi ve halkın bir anlamda buna yönelik öfkesi sürecinde onu siyasi iktidarın yönetmesini beklerken, geliştirilen güvenlik tedbirleri, uygulamalar, kullanılan özensiz suçlama dilleri, deprem sırasında yardım gerçekleştiren kişi ve kuruluşların hedef haline gelmesine, onların bir anlamda toplum tarafından şiddete maruz bırakılmasına yol açtı. İlk günleri hatırlıyoruz. Sığınmacı ve mültecilere yönelik ayrımcı, nefret söylemleri nefret suçlarının işlenmesine yol açtı ve bu süreçte yeterli bilgi almaksızın, çalakalem yapılan davranışlar, aslında devletlerin genel sistematik olarak sürdürdüğü kötü muamele fiillerinin örnekleriyle de karşılaşmamıza yol açtı. Biz aslında özellikle o dönemde, yaraların sarılması ve beraberinde buna ilişkin adımlar atılmasını beklerken, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesini beklerken, uygulamalar bu toplumsal yapıyı ortadan kaldırdı. İnsan hakları savunucuları, insan hakları örgütleri bu süreçte gerçekten hem yaşam hakkı, ölümlerle ilgili, karşı karşıya kalınan problemler, yaşamın yeniden inşa edilmesi adına hareket ederken aslında bir şeyleri belki de ertelemek, ötelemek gibi bir yol tutturmayı da tercih etmediler. Bazı gerçekleri, hakikatleri ısrarla söylemeye devam ettiler ve şunu da konuşmamız gerekiyor. Biz her doğa olayını aslında afet olarak nitelendirmeye başladık. Afet olarak adeta sorumluluğu ve suçu başka yerlere

havale ediyoruz. Aslında deprem, sel, bir yanardağ patlaması bilinen doğal olayları. Bunları bir felakete dönüştüren şey, oradaki insanın yaptıkları ve yapmadıkları. Gerçekten de eğer bir olayda, o olay ciddi bir can kaybına, yaralanmaya yol açıyorsa, büyük ölçüde fiziksel hasara neden oluyorsa, toplumun sosyal dokusunu, toplumsal normları, hizmetleri altüst ediyorsa ve bu etkilerin uzun süreli olması söz konusuysa, o zaman afetten söz ediyoruz. O zaman afet olarak nitelendiriyoruz ama şunu çok iyi biliyoruz ki, aynı ölçekteki doğa olayları, dünyanın farklı coğrafyalarında farklı etkiler yaratıyor ve oradaki etkiler, açıkçası, bir felakete dönüşmüyor.

Ne yazık ki, burada sorumluluk alması gereken siyasi iktidarın, yerel yönetimlerin, insan odaklı çalışma yapan yapıların, kuruluşların belki de uyarıcı görevlerini yerine getirememesi veya bu uyarıcı görevleri yerine getirirken toplumun bilgileneceği yönündeki çabaları, çalışmaları eksik bırakması ve siyasi iktidarı zorlayamaması, koruyucu önlemlerin alınmamasına, belki de hızlı ve acil müdahalelerin yapılamamasına ve gelecekle ilgili belirsizlik duygularının giderilememesine de yol açmış olabilir. Biz insan hakları savunucuları olarak, insan hakları örgütleri olarak, sivil toplum örgütleri olarak aslında her daim hakikati ortaya koymak, bu tür olayların aslında insan eliyle, önlem alınmadığı, erken müdahale edilmediğinde afetlere dönüştüğünü söyleyerek, buna ilişkin ortak çözüm yollarının nereden bulunacağını söylememiz gerekiyor. Ama ne yazık ki talihsiz bir süreçle karşı karşıya kaldık çünkü bilgiyi saklayan, bilgiyi keyfi ve manipülatif olarak kullanmaya özen gösteren bir otoriter yapılanma var. Pandemi döneminde de bunu yaşamıştık. Ne yazık ki, depremler sırasında da bilgi bir tek el olarak iktidar tarafından keyfi olarak saklandı. Bir güç aygıtına dönüştürüldü ve bunun güç aygıtına dönüştürülmesi sonrası atılacak adımların planlanması, kaynakların uygun kullanılması, desteklerin sağlanması çalışmalarını da ciddi olarak engelledi. Buna öncelikli olarak karşı çıkmak, bilginin şeffaflaşması, toplumla eşit bir şekilde paylaşılması için çaba göstermek gerekiyor. Çünkü son zamanlarda özellikle bilgi edinme hakkımızın da elimizden alındığını, ne yazık ki görüyoruz.

Ben bir Adli Tıp uzmanıyım aslında, o dönemde yaşanan can kayıplarıyla ilgili olarak yapılan uygulamalara baktığım zaman, alanımdaki teknik çalışmalara ilişkin de bazı gözlemlerim oldu ama az önce Turgut Hoca'nın da ifade ettiği gibi en çok rahatsız olduğum husus, aslında ölen insanların bir istatistik verisi halinde ifade etmeye, onları sayı olarak söylemeye dair bir yol alındı. Halbuki bu insanların yaşarken, yaşadıkları için, yakınları için bambaşka şeyler ifade ettiği o değerlere, o anılara biz hürmet etmediğimiz takdirde, onların bu dünyayla kurdukları ilişki konusunda doğru dersler çıkarmadığımız sürece, onlarla ilgili belki de son sorumluluğumuz diye düşündüğümüz, onları kendi ellerimizle gömmeye hakkını yitirdiğimiz zaman, biz yasımızı da kolay yaşayamıyoruz. Kaybettiklerimizle ilgili süreçleri bir türlü tüketmiyoruz ve akabinde karmaşık kitlesel travmalarla yüzleşmek, onlarla baş etmek durumunda kalıyoruz. Ne yazık ki, bu coğrafyada yüzleşme pratikleriyle ilgili yaşadıklarımız hep yarım kalmış. Hep bunlarla ilgili bir eksiklik yaratılmış. Ben orada yakınımla yitirdiğim zaman, onun yalnızca bir sayı olarak ifade edilmesinden, sayıya dönüşmesinden ciddi anlamda rahatsızlık duyarım. Bana bu ölümleri sayı olarak ifade eden insanlarla ortak bir gelecek kurma konusun-

da endişe yaşıyorum. Bu, özellikle siyasi iktidarın temsilcileri açısından, bu alanda çalışan insan hakları örgütleri, savunucuları açısından da dikkate alınması gereken bir husus.

Peki, biz bu çerçevede neler yapabiliriz, neler söyleyebiliriz üzerine birkaç cümle kurarsam, evet, az önce de söylemiştim, bu ölümlerin büyük bölümünün önlenemez olduğunu biliyoruz. Ama ne yazık ki, hazırlık ve planlama yapılmaması, yeterli insan gücü ve kaynak ayrılmaması veya bu kaynakların çarçur edilmesi bunlara yol açtı. Bunu ortadan kaldırmanın yolu, toplumun hep birlikte ortak dahil olacağı dezavantajlı grupların, “öteki” olarak nitelendirilen, bu coğrafyada yaşayan bütün unsurların hep birlikte katılımını sağladığımız ve hep birlikte planları insan odaklı yapan, yalnızca yapı stoku, teknik, mühendislik meselesi gibi algılamamıza yol açacak, mesele sanki teknik olarak, bilmem ne tekniğinin kullanılması gibi ifade edilen yaklaşımlardan uzaklaşmalı, insan ve insan hakları temelli bir bakışı ortaya koymalıyız. Nerede yapılaşma olacağını, nereye kenti yeniden inşa edeceğimizi, kenti aslında insan olmaksızın, insan unsuru dikkate alınmaksızın, yalnızca yol, elektrik, su sistemini içeren bir mimari biçim olduğunu düşünmeyen yaklaşımlara ihtiyacımız var. Anılarımızı büyüttüğümüz, anılarımızı paylaştığımız, değer kattığımız, her türlü insani, doğada yaşayan canlılarla birlikte hareket ettiğimiz bir vaha, bir ortam olarak görmeksizin gerçekleştirilen hiçbir adımın biz uzun vadede başarılı olamayacağını biliyoruz. Dolayısıyla burada da siyasi iktidar, insanlar adına doğru bildiklerini kendi tasarrufunda gerçekleştirmek, zorlamak yerine, bu toplumdaki bütün renkleri, bütün farklılıkları dikkate alan, dezavantajlıların koşullarını gören ve onu gözetken toplumsal dayanışmayla örülü uygulama pratikleri geçirmek durumunda. Yoksa onlarla “Ben size şu kadar bina yapıyorum”, “Şöyle kısa sürede vereceğim”, “Şunu borçlandıracam”, “Şöyle 5.000 TL vereceğim” tarzında mekanik, maddi bazı adımlara indirgemek, bu insanların neler yitirdiğini hissettirmemek, yapılacak kentlerin, hazırlanacak binaların da ruhsuz, insansız ve cansız olmasına yol açacak...

Bu çalışmaların gerçekleştirilmesi için biz hızla aslında bu planlamaların, yönlendirmelerin ve koordinasyonun toplumla birlikte yapılması, mevzuatların, kurumsal yapıların değiştirilirken insanı ve insan haklarını temel almasını düşünüyoruz. En önemlisi de “onarım süreçleri” dediğimiz hadisenin de salt tıbbi bir süreç olmadığını, insan ve insan hakları temelli yaklaşımı içermeyen bütünlüklü bir müdahalelerin sonuç vermediğini biliyor ve şunu söylüyoruz: Bizi var eden bütün renklerin, farklılıkların, eşit, adil ve özgür bir hayatı gerçekleştirmek için ötekileştirmeyi, düşmanlığı reddeden bir yaklaşımla hayata geçirileceğini ve insan hakları örgütlerinin savunucularının ortak bir geleceği ancak böyle bir yolla mümkün kılabileceğini söylemek istiyorum.

Turgut Tarhanlı: Çok teşekkür ediyorum Ümit. Bu bakış açısının kapsayıcılığı, özellikle insan hakları odaklı bir bakış açısının, hak odaklı bir bakış açısının kapsayıcılığını dikkate almamız, tüm politikalarda gerçekten çok değerli. İşaret ettiğiniz bir husus önemli gerçekten: Yeni ihlal biçimleri. Depremle ortaya çıkan kayıpların bir hak ihlali olarak tanımlanması elbette doğru bir tespittir. Fakat depremin gerçekleşmesinden sonra, örneğin dünkü oturumlar ve

bugünkü oturumlarda altı çizilen birçok kesitin karşımıza çıkardığı bir gerçek var ki, doğrusu burada hepsini kucaklayabilmiş de değiliz. Deprem sonrasında, yani kurtarma faaliyetleri ve eski hale iadenin ne ölçüde mümkün olabileceği bir evrede dahi yeni ihlal biçimleriyle de karşı karşıya kalabiliyoruz. Bunu çok ayrıntılı bir çerçeve içinde tartışmak mümkün, fakat büyük bir kalem olarak karşımıza çıkan bir mesele, örneğin “yerinden edilen insanlar” konusuyla ilgilidir. Uluslararası insan hakları hukuku standartları açısından, *internally displaced people* (IDP) olarak tanımlanan bir olgudur bu. Belki ilk bakışta, Türkiye’nin dışında bir meseleymiş gibi düşünülebilir. Zira genellikle silahlı çatışmaya bağlı olarak gerçekleşen bir durum olarak telakki edilebilirse de, uluslararası kaynaklar ve hak standartları bağlamında, afet sonrasında doğan kitlesel yer değiştirmeler, buna mecbur kalma veya zorlanma gibi vakalar da bu tanım kapsamında değerlendirilebiliyor. Daha önceki oturumlarda da konuşmacılar temas ettiler, ülkemizde, bugün, yaşadıkları kenti deprem nedeniyle terk etmek durumunda kalmış milyonlarca insan var. Fakat bu konu, siyasi ve toplumsal sahada pek dile getirilmedi.

Tekrar çok teşekkür ediyorum. Sözü hemen ikinci konuşmacımıza bırakacağım, Sayın Bahar Bayhan. Kendisi Mekanda Adalet Derneği’nin kentsel politikalar sorumlusudur. Mekanda Adalet Derneği, sahayla temasları olan, önemli bir deneyime sahip Türkiye’deki yetkin örgütlerden birisidir. Konuşmanızı ilgiyle dinlemeyi bekliyoruz.

Bahar Bayhan: Teşekkür ederim. Mekanda Adalet Derneği, aslında bu tepeden inmece büyük projelerin toplumsal ve çevresel etkilerini analiz etmeye çalışıyor. Aynı zamanda tabanda mekân hakkını yükselten kitlelerin sesini büyütmeye çalışıyoruz. Çok basitçe böyle anlatabilirim. Buradan da şuna gelmek istiyorum aslında: Biz mekânsal adaletin bir hak talebi olarak öne çıkması gerektiğini savunuyoruz ama mekân talep etme hakkı muğlak. Dolayısıyla neyin ihlal olduğu, bu ihlale karşılık nasıl bir yaptırım olması gerektiği belirgin değil. Bu belirsizlik tabii ki yurttaşların hak talebinin önünü tıkarken, diğer yandan da mekân dönüştürmek isteyen iradeye de çok geniş bir alan tanıyor. Şimdi hem depremlerin yarattığı yıkımın boyutu hem de hükümetin kurguladığı bu yeniden inşa çalışmaları şunu sorguluyor, kentler kimin için var? Kentler nasıl var olur? Nasıl kurulur? Şehir dediğimiz, kent dediğimiz fiziki bir yapı değil, içinde yaşayanlarla birlikte, toplumsal ilişkilerle birlikte var oluyor. Dolayısıyla yeniden inşa sürecinde barınmayı konuttan ibaret, şehri de binaların oluşturduğu bir yapıdan ibaret olarak göremeyiz tabii ki.

Her depremden sonra, yani Türkiye tarihine baktığımızda, hükümetin refleksi “normale dönmek”. Yani normale dönmek aynı zamanda bu hızlı yeniden inşayı da meşrulaştıran bir söyleme işaret ediyor. Peki, bu hızlı inşa süreci şehirleri kurmak için yeterli mi? Bir şehrin, içinde yaşayanlar için sadece yapılı çevreden ibaret olmadığını, aslında deprem sonrasında özellikle Antakya’dan yükselen sese bakarak görebiliriz. Dolayısıyla şehirleri hızlıca inşa etmekten ziyade, o şehirlerin nasıl inşa edileceği daha önemli hale geliyor. Özellikle Hatay’da insanların şehirleri hakkında nasıl kaygı dolu olduklarını görüyoruz. Çünkü OHAL kararnamesi çıkararak tepeden inmece bir şehirleşme dayatılabiliyor, neler yapacaklarını bilmiyoruz, itiraz

edeceğimiz mekanizmalar ortadan kalkmış durumda. Yani kentler sadece depremde yıkıldığı için hasar görmüyoruz biz. Aynı zamanda insanların içinde yeniden yapım sürecine dair korku var, endişe var ve bununla başa çıkmak çok zor. Çünkü bir muhatapsızlık da var aynı zamanda. Herkes huzursuz, çünkü kurumlara güven yok. Şehirlerinin gasp edildiğini hissediyorlar, düşünüyorlar. Bu doğal afet etkisinin çok ötesinde bir durum aslında. Yani bunun neden böyle olduğunu sorgulamamız, bunun arkasındaki tarihsel sürekliliği de görmemiz gerekiyor.

Bu sadece 6 Şubat depremlerinin ertesinde ortaya çıkmış bir yaklaşım değil. Ve bunu sadece AKP hükümetiyle de sınırlamak doğru olmaz bana kalırsa. Depremde yıkılan şehirlerde oluşan hasarın nasıl toparlanacağını yanı sıra istikrarlı bir şekilde yol alan, araçlarını sürekli güncelleyen bir iktidar aklıyla savaşmak zorundayız biz şehirlerimizi, kentlerimizi düşünüyoruz. Ümit Bey çok güzel bahsetti aslında, oluşan hasarı rakamla ölçen, yıkılan her konuta bir konut inşa ederek bir şehir yaratıldığını sanan bir zihniyetle baş başayız biz. Şeffaflık yok. Hesap verebilirlik yok. Depremi hemen ertesinde inşaat ihalelerinin yapıldığını duyuyoruz, biliyoruz. Tabii ki barınma ihtiyacına karşılık acil çözümler geliştirmek çok elzem. Ancak bunun tepeden inmece kararlarla, sadece devlet kurumlarının inisiyatifinde yürütüleceğine ve bunun da hemen çok hızlı, alelacele yapılması gerektiğine dair çok kanıksanmış bir düşünce var. Toplumda da yayılmış bir düşünceden bahsediyorum. Tepeden inmece, toptancı, ihtiyaçları ve beklentileri tanımadan kurgulanan bir şehircilik anlayışı aslında bu. Bu anlayışın bir sürekliliği var demiştik ya, mesela son 20 yılda mekânın nasıl sermaye birikiminin bir aracı haline geldiğini konuşuyoruz. Bu inşaata endeksli birikim modelinin aynı zamanda iktidarın politik gücünü pekiştirdiğini de görebiliriz.

Aslında şehirleşmeye baktığımız zaman, biz özellikle Gezi'den sonra daha otoriter ve agresif bir iktidarla karşı karşıyayız. Yani mekânı dönüştüren projeler, sadece sermaye birikimi değil, aynı zamanda siyasi kutuplaşmayı sağlamanın da bir aracına dönüşmüş durumda. Mesela mega projelere bakarsak bunun bir güç gösterisine dönüşmesi, halka hizmette son noktayı temsil etmesi... Mesela İstanbul'da Kanal İstanbul projesine bir bakalım. Bilim mutlak bir gerçek olmaktan ziyade kimin kimi ne derece inandırabileceğine bağlı bir değişkene dönüşmüş durumda. Muhalefet kanadı projeyi sorgularken, iktidar bu sorgulamayı "kalkınma, gelişme karşıtları" diyerek püskürtüyor mesela. Deprem sonrasında gelirsek, zaten son 20 yıldır süregelen bir kentsel dönüşüm çalışması var biliyorsunuz, bütün şehirlerde depreme hazırlık amacıyla örgütlenen kentsel dönüşüm çalışmaları... Deprem sonrasında büyük bir yıkımla baş başa kaldığımızda, hükümet adaletsiz bir şekilde süren kentsel dönüşüme karşı mücadele eden mahalleleri düşmanlaştırdı mesela. Deprem hazırlığını önlemekle suçlandı bu insanlar. Neredeyse yıkımların sorumlusu haline geldiler. Deprem, hem deprem bölgelerinde sermayeyi kanalize etmek için bir gündem oldu hem de deprem riskini öne sürerek aslında depremlerin etkilediği iller dışındaki bütün mekânsal faaliyetleri de meşrulaştıran bir gündeme dönüştü. Bu çok basit bir şekilde "felaket kapitalizmi" olarak adlandırılıyor. Böyle kavramsallaştırılıyor. Mekânı kullanarak riskleri fırsata dönüştürmekten bahsediyorum. Ülkenin İçişleri Bakanı, yıkılan şehirleri "boş arsa" olarak adlandırmakta bir beis görmüyor, çok açık bir biçimde.

Bunları yapabilmelerinin en kolay yolu unutturmak. Biz halbuki biliyoruz ki, depremi yaşamış insanların tutundukları yegâne şey hafızadır.

Antakyalıların yaşadıkları kenti nasıl benimsediklerini, mekânlarını nasıl benimsediklerini, yaşadıkları yeri sadece başlarının üstündeki bir çatı olarak görmediklerini anlayabiliyoruz, görebiliyoruz bütün seslerini duyarak. Ama yaratılmaya çalışılan hafızasızlık, mekânların hafızasını silmek, aynı zamanda devletin üzerindeki sorumluluğu da çok kolay bir şekilde atabilmesine yarıyor. Dolayısıyla kentlerin kimin için inşa edildiğini sorguladığımız, şehirlerimize sahip çıkmak için hafızayı diri tuttuğumuz sürece, yeni üretileni kendi irademizi ortaya koyarak değiştirme gücümüz olacak bizim. Şehirleri beton yığınları olarak gören zihniyete karşılık bizim yaşadığımız kentlerle bağ kurduğumuzu, aidiyet hissettiğimizi, o kentleri talep etmemizin hakkımız olduğunu, bu bağlara sahip çıkarak iyileşebileceğimizi aklımızda tutmamız gerek.

Turgut Tarhanlı: Bahar Bayhan'a çok teşekkür ediyorum. Gerçekten, Ümit Biçer'in temas ettiği o metalaştırma kavramının sizin çalışmalarınız ve bakış açınız çerçevesinde karşı karşıya kaldığımız bir başka veçhesine temas ettiniz. Dolayısıyla bizim aslında eski hale iade ya da "normalleşme" kavramının içinin doldurulmasında, sizin altını çizdiğiniz o hafızayı belki de talep etme meselesi, kentsel hafızayı talep etme meselesi kendini iyiden iyiye belli ediyor. Bunu çok farklı bağlamlarda İstanbul'da da Anadolu'nun büyük kentlerinde de görüyoruz. Fakat sanırım deprem olgusuyla birlikte bu talep etme konusu çok daha şedit bir mecrada kendini göstermiş vaziyette ve dolayısıyla, belki benim konuşmamın başında temas ettiğim o yas kavramı içerisinde aslında bu da var. Yani yasinin tutulması, o yasinin bir hafızayı talep etmeyi de içermesinin taşıdığı önem.

Öte yandan beni endişeye sevk eden bir başka husus da şu: Türkiye'de bu tür olgularla karşılaştığımızda, ki burada bir deprem olgusuyla karşı karşıyayız, bu durumun üzerine gidilmesi konusunda adeta onun neden olduğu şiddetin derecesi belirleyici oluyor. Bu çok vahim bir durum bence. Diğer bir deyişle, afetin yarattığı darbenin ölçüsünde onun üzerine gitme davranışına meyleden bir yaklaşım içinde miyiz sorusunu kendimize sormamız gerekiyor; özellikle karar alıcılar bakımından. Bir önceki büyük depremin üzerinden yaklaşık bir çeyrek yüzyıl geçti ve daha şiddetli bir büyük depreme karşı karşıya kaldık. 1999 depremi gibi, bunun etkisi de yavaş yavaş küllenmeye başlayacak endişesini duymamak mümkün değil. Dolayısıyla ağırlıklı büyüme odaklanmış bir karar alıcı bakışının üstün gelmesi, bu defa da o hafızayı yeniden silikleştirmeye başlayacak mıdır? Öte yandan, büyüme yaklaşımının gölgesinde kalan, kaynakların nasıl kullanılacağı meselesi konusunda büyük bir boşlukla karşı karşıya kalmamız ve şeffaf olmayan bir karar alma süreciyle karşı karşıya kalmamız da bu sorunların önemli başlıklarından biri gibi görünüyor.

Üçüncü konuşmacımız Fikret Adaman, Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü öğretim üyesidir.

Fikret Adaman: Ben öncelikle piyasa miti üzerinden konuşmama başlamak istiyorum. Malum 1970'lerin ortasından beri gelişmekte olan neoliberalizm ciddi bir piyasa hegemonyası yarattı. Neoliberalizm; miyopik bir bakış, belli kesimlerin rant üzerinden kazançlar sağlaması, emeğin bu süreç içerisinde daha dezavantajlı duruma gelmesi, netice itibariyle gelir dağılımının bozulması, Kuzey-Güney arasındaki uçurumun açılması demek ama daha da önemlisi kafalarda oluşan önkabul. Ne demek istiyorum? “Kamusal olan hemen hemen her şey kötüdür, biz bu işi piyasa mantığına, özel mülkiyete, girişimcilere bırakırsak ekonomik süreçleri çok daha iyi hallederiz” yaklaşımı çok hegemonik oldu. O kadar ki, kendine sol diyen birçok hükümet, kendine sol diyen birçok düşün insanı, politikacı, son kertede neoliberal bakışın bir anlamda dışına çıkamadan aksiyonlarını aldı, almakta; görüşlerini geliştirdi, geliştirmekte. Dolayısıyla belki ilk yapmamız gereken bu neoliberal paradigmanın oluşturduğu hegemonyayı analiz etmek ve buradan hareketle kamusal alanı tekrar bir ziyaret ederek oranın daha düzgün nasıl kurgulanabileceğini araştırmak. Hemen belirtelim ki, piyasa mekanizması, Adam Smith'e geri dönecek olursak, hiçbir zaman için bugünkü gibi yüceltilmiş bir araçlar malzemesi olmadı. Klasik liberalizm şunun farkındaydı ki, piyasaları siz tamamen kendi mantığına bırakırsanız, oyuncular her zaman için kısa dönemli kârları en öne koyarlar. Dışsallık dediğimiz, benim yaptığım bir eylemin üçüncü kişilere olan olumsuz etkilerini görmezden gelirler; hızlı bir şekilde kartelleşirler; kamusal alanlarda yetersiz kalırlar. Sistem finansal krizlere çok açıktır... Ve bu liste uzar. Bu olumsuzlukların çoğu Adam Smith'in yazılarından beri kabul edilmiş olmasına rağmen neoliberalizm ile birlikte piyasalar o kadar abartılmaya başlandı ki, o kadar köpürtülmeye başlandı ki, Adam Smith bile sansüre uğramakta.

Halbuki şunu biliyoruz ki, yaşamımızın önemli bir kısmı kamusal alanda geçmekte ve piyasalar da buralarda sorunlarımıza doğru cevap veremiyor. Şöyle bir örnek düşünebiliyor musunuz? Her şeyin özelleştirildiği bir dünyada evde yangın çıkıyor, itfaiye teşkilatını arıyorsunuz, diyorlar ki tamam geliriz ama öncelikle bir kredi kartınızı alalım da bakalım paranız var mı? Böyle bir durumu düşünmek bile abes! Ama neoliberalizmin bizi götürmekte olduğu yer orası... Aslında piyasanın kendi kendine regüle edebileceği birçok alanda bile kamunun bir prezansı [varlığı] yok mu? Yani iyi restoranla kötü bir restorani piyasa ayırabilir. Gidip bir yerde kötü bir yemek yerseniz, sağa sola dersiniz, oraya gitmeyin diye, sosyal medyada kötü puan verirsiniz vs. İş piyasaya göre çözülebilir ama orada bile kamu var! Yani hijyenik olmayan koşullarda yemek hazırlanıp sizin zehirlenmenizi istemiyor kamu. Dolayısıyla bu basit durumda bile birtakım regülasyonları koymuş durumda kamu.

Buradan konumuza gelelim: Doğal afetlerin felaketlere dönüşmemesi için de kamu var. Birtakım regülasyonlardan bahsetmekteyiz afetler bağlamında. Ve sırf depremlerle sınırlandırılmayalım, daha genel konuşalım. Herhangi bir doğal afet olduğu noktada hızlı müdahale büyük ölçüde kamunun yapacağı, yapabileceği bir şey. Şimdi tabii “kamu” derken salt yerel ve merkezi hükümetleri kastetmeyelim, daha geniş kullanalım bu kavramı. Bir paydaşlar grubu olarak görelim. Tabii ki merkezi hükümet, yerel hükümet işin odağını oluşturacaktır bu alanlarda ama sivil toplumun da burada önemli bir paydaş olması söz konusu. Şimdi nereye

geliyorum? Bu kamusal alan, son kertede, hele hele otoriter rejimlerde, pekâlâ kendi başına buyruk işler yapabiliyor ve piyasalar çökebildiği gibi kamu da çökebiliyor. Nitekim depremde gördüğümüz üzere Türkiye’deki kamusal alan büyük ölçüde çökmüş durumda. Ayrıntılarına girmeyelim. 99 Depremi’nde de çökmüştü. Birçok afetin felakete dönüştüğü örnek var maalesef ülkemizde...

Bir iktisatçı şapkasıyla nasıl bir soruyla geleyim diye düşündüğümde, kamusal alanın tekrar çökmemesi için ne yapmak lazım diye düşünmekteyim. En basitten başlayalım. Kaynak toplayıp bu alana yatırmak lazım: regülasyonları yapmak lazım, acil arama-kurtarma ekiplerini kurmak gerek, bu işlemin koordinasyonuna yönelik bir mekanizma ihdas etmek şart, vesaire. Bütün bunlar, yani mühendislik anlamında neler yapılacağı, çok açık. Yani yüksek teknoloji işler de değil bunlar... Ama kaynakların hem efektif hem de verimli bir şekilde kullanılabilmesi için bir ikinci boyutun da devrede olması gerektiği çok açık. O da “iyi yönetim”. Süreçlere katılım, saydamlık, denetlenebilirlik... Yani daha geniş kesimlerin karar alma süreçlerinin içerisine dahil edilmesi ve çok paydaşlı yapıların oluşturulması.

Bu işi düzgün yapan yerlere baktığımız zaman, bu ikinci boyutun ilk boyut kadar, yani mühendislik boyutu kadar önemli görüldüğü ve bunun son derece içselleştirildiği fotoğrafını çekebiliyoruz. Ama Türkiye’de bunu çekemiyoruz. “Niye çekemiyoruz ve nasıl çekebiliriz”e yoğunlaşmamız gerektiğini ben düşünüyorum. Yoksa rakamlara baktığımız zaman, AFAD çok ciddi kamu kaynaklarını almış durumdaydı, işte regülasyonlara baktığımız zaman, Türkiye’deki regülasyonlar gayet kapsamlıydı, vs. Yani buralarda bir sıkıntı yok ama hem kamu kaynaklarıyla inşa edilmiş olan bir mekanizma düzgün çalışmadı, hem de mevcut uygulamalarda kurallara, yönetmeliklere uygun hareket edilmedi. Dolayısıyla bunun çözümüne yönelik kafa yormamız gerekiyor. Bir kamusal alana kaynak ayrılmaması probleminden bahsetmiyoruz. O da olabilir, ama öyle bir sorun değil. Fakat ayrılan kaynakların etkin ve verimli kullanılmaması ve yapılan düzenlemelerin düzgün çalıştırılmaması söz konusu. Ama tabii şöyle ekleyeyim: Sağlığa, eğitime, çevreye yani kamunun işin içinde olduğu diğer alanlara baktığımız zaman, diğer alanlar dört dörtlük çalışıyordu da afet konusuna geldiği zaman mı sistem çöktü? Diğer alanlarda da çok benzer sıkıntılar var.

Somutlayayım: Türkiye’deki çevre mevzuatı bu konularda en iyi olan ülkeler arasında. Yani her bir şey düşünülmüş, uluslararası bütün anlaşmaların içinde yer almışız, ne bileyim daha hayvan hakları ifade edilmezken, 1920’lerde pazardan aldığın canlı tavuğu, horozu, nasıl evine taşırsın ile ilgili belediye düzenlemesi bile var. Eğer hayvana eziyet edersen, ceza yiyorsun. Şimdi bütün bunlar belki de Osmanlı’dan gelen bir miras olarak var, kamusal alanın düzenlenmesi. Ama baktığımız zaman regülasyonların uygulanması sürecine geldiğimizde, mesela çevre etki değerlendirme süreçlerine baktığımız zaman, uygulamalarda son derece sapmaların mevcut olduğunu görüyoruz. Bu sapmaların arkasında ne var? Turgut Hoca’nın da bahsettiği gibi, burada çok ciddi bir büyüme obsesyonu var. Hele bir büyüyelim de her şey çözülür paradigmasına, Türkiye’de her kesimden insan bir şekilde –işte birkaç istisna var belki– imza atmış durumda. Yani sağcısı, solcusu, işte dindarı, ateisti, Alevisi, Sünnisi, Kürdü, Kürt olmayanı...

Herkeste böyle bir büyüme üzerinden gelen, bir büyüyelim de daha sonra meyvelerini yerken çevreyi de düşünüyoruz, daha dirençli kentler de yaparız, eğitimimizi de artırırız, sağlık koşullarını da iyileştiririz tadında bir önkabul var. Şimdi bu önkabul olunca o zaman bu “kamusal alan” dediğimiz alan hızlı bir şekilde çöküyor. Hep birlikte biraz da çöktürmüş oluyoruz ve dolayısıyla da bu yönetim boyutu tam inşa edilemeden elimizde patlıyor.

Bu durum beraberinde aşırı risk almayı da getiriyor. Yani yapalım canım, hani deprem vurursa vurur ihtimali nedir, devam edelim diyebiliyoruz kolaylıkla. Fay hattının çok yakınından geçtiği yere nükleer santral yaparken de aynı yaklaşım var. Bir parantez de açayım: AK Parti yönetiminin almış olduğu kimi kararlara çevre üzerinden karşı çıkan kimileri “AK Parti’ye muhalefet yapalım, nasıl yapalım, ha buradan, çevre üzerinden, yapalım” demek; geniş kesimlerin büyümenin olumsuz etkileri üzerine çok da kaygılanması söz konusu değil, demek istiyorum... Çevre konularında, sosyal politikalar başlığında daha hak temelli, daha uzun soluklu, geniş vizyonlu bakışlarımız çok yok ne yazık ki. Yok, çünkü dediğim gibi hızlı büyüme konusunda kişi başı gelirin artırılması konusunda böyle herkesin, aralarındaki farka rağmen, okeyleştiği bir durum var. İşte ben biraz bunun meyvelerini, kötü anlamda, zehirli meyvelerini yemekte olduğumuzu görüyorum. Tabii bunlara ilave birçok başka boyut koymamız gerekiyor. Burada tek tek konuşamayız ama sonuçta AFAD niye bu işi daha düzgün yapamadı sorusu çok meşru bir soru, Kızılay niye davranması gerektiği gibi davranmadı sorusu çok önemli bir soru. Bütün bunların da ayrıca irdelenmesi, masaya yatırılması gerekiyor.

Ama burada asıl hedefe alınması gereken paradigmanın, bu hızlı bir şekilde zenginleşme, hızlı bir şekilde eldekini paraya çevirme, bu işi yaparken olası dışsallıkları göz ardı etme, riskleri mümkün derecede görmeme eğilimi içinde olma gibi bir kafa yapısının ben çok tehlikeli olduğunu görmekteyim ve bu kafa yapısının siyasi görüşlerden de bağımsız olarak bulunduğunu hissetmekteyim. AK Parti döneminde bu çok öteye taşındı. Bunun altını çiziyoruz ve yazılarımızda bunun hep vurgusunu yaptık ama biraz da bu bahsettiğim paradigma meselesine yoğunlaşmamız gerekiyor diye düşünüyorum.

Şimdi, bu ikinci boyut, yani yönetim boyutu ile bahsettiğim büyüme obsesyonu arasında bir köprülendirme yapmamız gerekiyor. Bu iki boyut bağlantılı. İyi bir yönetimi kurabilmek için sizin adalet duygusunu merkeze alan, bunu yaparken mekân meselesini mutlaka masanın üzerine koyan bir perspektifinizin olması lazım ve bu bağlamda Bahar arkadaşımızın söyledikleri o açıdan çok önemli. Mekanda adalet gerçekten önemli. İkincisi, uzun soluklu düşünmek, ileriye düşünmek, miyopik bakıştan çıkabilmek. Üçüncüsü ise, biraz belki fazla romantik görünebilirim ama, kişi başı artan dolar miktarlarının ne kadar yaşam kalitemizi artırdığına dair de bir sorgulamaya geçmemiz gerektiğine dair. Biz bu büyüme paradigmasına yönelik sağlam bir eleştiri getirmediğimiz takdirde, bir kere bizim düzgün bir yönetim anlayışını hakıyla oluşturabilmemiz mümkün değil. Diğer taraftan düzgün bir yönetim anlayışı kurulmadığı noktada da bu söylediğim paradigmayı eleştirel bir gözle değerlendirme şansımız pek olmuyor. Yani bu ikisi biraz iç içe gidiyor gibi geliyor bana. Dolayısıyla toparlayacak olursam, kamusal alan neoliberal dönemde iyice şamar oğlanına çevrildi. Bir kere kamusal alanın

tekrar kazanılması lazım. Ve kamusal alan derken de, ben sadece merkezi ve yerel yönetimleri kastetmediğimi bir kez daha vurgulayayım. Dolayısıyla bunu bir müşterekleşme projesi olarak da görebilirsiniz. Bu bir. İkincisi, Turgut Hocamın da bahsettiği noktayı ben aydınlatmak istiyorum bir kez daha, bu büyüme dogmasını eleştirel bir değerlendirmeye almamız lazım. Üçüncüsü de, kamusal alanı geri kazanmanın yolunun iyi bir yönetimden geçtiği. Daha katılımcı, daha demokratik, daha denetleyici, karşı tarafın hesap vermesini isteyeceğimiz ve dolayısıyla yurttaşların parçası olacakları bir yapının şart olduğu. Bu üçü büyük ölçüde iç içe zaten ve bu üç boyutu birlikte düşünmemiz gerekiyor. Bunların herhangi birini izole edip bakabilmek bana pek mümkün gelmiyor diyeyim.

Turgut Tarhanlı: Çok teşekkürler Fikret bu bakış açısı için. Böylece, sanırım farklı disiplinlerle bağlantılı kavramsal ve politikalar yönünde de ortaklaştığımız bir zemini, genelde olduğu kadar bu oturum çerçevesinde de kurmaya çaba gösteriyoruz. Sözlerin bende bir görüşü çağırıyordu. Hatırladığım, Milton Friedman'ın bir sözü, mealen şöyle: Bir kriz çok şeyler vaat eder; dolayısıyla krizlerden iyi yararlanılmalıdır. Hatta kriz yoksa bile, çıkartılmalıdır. Kriz meselesinin böyle bir neoliberal yorumu, sanki toplumu ekonomik olduğu kadar, siyasi açıdan, sosyal açıdan, kültürel açıdan da kuşattı gibi geliyor bana.

Bu oturumun sonuncu konuşmacısı Sayın Melda Yaman. Kendisi, Kadın Emegi Çalışan Feminist Araştırmacılar mensubu bir bilim insanı.

Melda Yaman: Ben de mümkün olduğunca dinlemeye çalıştım katılımcıları. Çok teşekkür ediyorum. Diğer oturumlarda şimdiye kadar deprem ve sonrasında yaşananların çeşitli veçhelerinden söz edildi. Benden şöyle bir şey istenmişti; bu sürece ilişkin toplumsal yeniden üretim bakış açısından nasıl bir değerlendirmede bulunabiliriz? Bugüne dair, geleceğe dair neler söyleyebiliriz? Ben de bu konuda birkaç şey söylemeye çalışacağım. Şöyle soralım, dilerseniz. Deprem bize ne gösterdi? Dün ve bugün depremin neler gösterdiğine dair pek çok şey anlatıldı. Peki, depremin çeşitli veçhelerine ilişkin anlatılanları birleştirecek ne diyebiliriz?

İlkin şöyle bir yanıt verebiliriz diye düşünüyorum. Deprem de tıpkı pandemi gibi içinde yaşadığımız tüm toplumsal çelişkileri, tüm eşitsizlikleri bir bir ortaya çıkardı. Gerek felaketi yaşarken gerekse sonrasında tüm eşitsizliklerle karşı karşıya gelirken, kadın olmanın başka bir şey olduğunu gördük. Çünkü oturumda arkadaşlar bunu etraflıca dile getirdiler. Ayrıca LGBTİ+ olmanın, göçmen/mülteci olmanın nasıl güçlükler barındırdığını da gördük. Sonra yoksul olmanın nasıl farklı sonuçlar yarattığını gördük; daha doğrusu depremin sınıfsal sonuçları olduğunu gördük. Bu eşitsizliklerin bundan sonra da devam edeceğini biliyoruz. Hem orada kalanlar için hem de diğer kentlere göç edenler için etnik kökene bağlı eşitsizlikler, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler, sınıfsal eşitsizlikler bütün ağırlığıyla devam edecek. Deprem bütün bu çelişkileri ortaya koydu bir kez daha. Başka neyi gösterdi? Hükümetin neleri yapamadığını gösterdi. Elindeki tüm araçlara ve olanaklara karşın nasıl *harekete geçmediğini*, nasıl yapamadığını gösterdi.

Başka ne gösterdi? İçinde yaşadığımız sistemin nasıl dinamiklere nasıl motivasyonlara sahip olduğunu gösterdi. Temel hak dediğimiz barınma hakkının nasıl metalaştırıldığını ortaya koydu mesela. Ama sadece bu değil, konutların sermayenin doğrudan yatırım alanına dönüştüğünü, başka bir deyişle, bu alanın sermaye haline gelen bir alan olduğunu da gösterdi.

Başka ne gösterdi? Ataerkil eşitsizliklerin toplumsal dokuya ne denli sinmiş, yerleşmiş; her şeye ne kadar içkin olduğunu gösterdi. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin gerek depremzedeler açısından gerek orada yaşayan diğer bütün insanlar açısından, gerekse depremzedelerle dayanışmaya gidenler açısından birebir deneyimlenen bir eşitsizlik olduğunu da söylememiz gerek. Bunun çeşitli veçhelerini arkadaşlarım anlattılar.

Deprem başka neyi gösterdi? Bütün bu eşitsizliklerle malul olan yaşadığımız o toplumsal bütünü yaşam odaklı olmadığını gösterdi, insan odaklı olmadığını gösterdi. Sonra, bu sistemin işleyişinde ekolojik kaygıların bulunmadığını gösterdi. Sermayenin tek bir motivasyonu var, ki mevcut hükümet de tam da bu motivasyonla hareket ediyor: kâr. Sadece kâra dayalı, emek sömürüsüne dayalı, doğanın, insanın, bedenın sömürüsüne dayalı bir sistemin içerisinde olduğumuzu gösterdi. Tıpkı pandemide olduğu gibi bu ağır koşullar da bize mevcut sistemin hiçbir vadinin olmadığını söylüyor. Ben sadece neoliberalizm demekle kalmayacağım, bunun tam da kapitalizmin kendisi olduğunu söylemek isterim. Karşımızda devasa bir gücün olduğunu; şiddetiyle, devletiyle, askeriyle, sermayedarıyla, finansal hareketleriyle, doğa tahribatıyla, kadın katliamlarıyla, ataerkil, erkek egemen biçimde yapılanmış, diğer bütün eşitsizlikleri de bir parça belirleme gücüne sahip kapitalist sistemin olduğunu söyleyebiliriz. Ne yaparsak yapalım, hangi koşullarda olursak olalım, bu sistemin işleyişi değişmiyor, kâr odaklı işleyişini sürdürüyor. Buna dair nasıl örnekler sunabiliriz?

İlk önce pandemiye dair bir şey söylemek istiyorum. Belki de insanlık tarihinde hiç görülmemiş bir biçimde –çünkü küreselleşmenin hem insan hareketliliği hem de bilginin hareketliliği açısından geldiği aşamanın bir sonucu olarak– bütün dünya halklarının belki de ilk defa ölümle yaşam sınırına bu kadar yaklaştığı bir süreçten geçtik hep beraber. Pandemi döneminde çoklu krizin içerisinde her gün ölüm rakamları ekranlara yansırken, bütün dünyada bunun için tek bir çareden bahsediliyordu, aşı. İki büyük bilim insanı aşığı, müthiş bir emekle, ama pek çok araştırmacının katkısıyla ve tabii ki insanlığın bilgi birikimi üzerinden geliştirmişti. Şimdi şunu rica edeceğim sizden. Bir dakikalığına yaşamımızla aramıza bir mesafe koyalım; kapitalizm, kâr filan bir dakikalığına unutalım; olup bitene bir “uzaylı” gözüyle bakmayı deneyelim. Şimdi o mesafeden bakınca, şunu hangimiz söyleyebiliriz? “Aşı bulunacak, alınıp satılan bir şey olacak yani insanlığı içinden geçtiği bu beladan paralı bir şey kurtaracak”. Demem o ki bu denli ağır koşullarda bile sermayenin rasyonellerine tabi haline getirilmiş “bilimin” tek bir yanıtı vardı: kendi kârlılığını devam ettirmek.

Türkiye’de, mesela, şöyle şeylere tanık olduk, hatırlarsanız. Bir savunma sanayii, tabii ki silah sanayii de diyebiliriz, büyük bir şirketin tam o dönemde birdenbire solunum cihazı üretmeye başlayıp kârlarını katmerlendirdiğini gördük mesela. Yani bütün o akıl dışı piyasa denilen, meta ilişkisi denilen sürecin temel motivasyonunun insanlığın ihtiyaçlarını karşıla-

maktan ziyade kendi kârlılığını ençoklaştırmak üzerine kurulu olduğunu, ihtiyaçlarınsa sermayenin kendisini gerçekleştirmesinin *dolayımı* haline geldiğini görüyoruz. Fakat bütün bu sermaye ilişkilerinin, yani, fabrikalarda, atölyelerde, ofislerde, bankalarda vs. gerçekleştirilen üretim ve meta ilişkilerinin yanında, çok daha önemli, hatta bunların üzerinde yer alan ve bunları da koşullayan temel başka bir üretim alanı daha olduğunu gösteriyor. Hem pandemi, hem iktisadi krizler, hem de deprem ve sonrasındaki süreçler, esas olanın yaşamın kendisi olduğunu ortaya koyuyor. Ne demek istiyorum; insanın yaşamının, insanın üretiminin, insanın yeniden üretiminin –hem gündelik olarak hem de nesiller boyu üretiminin– her şeyden önemli olması, her şeyin üzerinde durması gerekmez mi? Aslında bildiğimiz, aşına olduğumuz gerçeğe bir kez daha karşılaşmış oluyoruz. Ama tabii ki Hegel’in dediğini hatırlayalım, aşına olanı tam kavrayamayabiliyoruz, tam göremeyebiliyoruz. Bizim bizzat kendi yaşamımız, yaşam dediğimiz şey teorik bir mesele olarak pek de önümüze gelmiyor. Bu konu anaakım sosyal bilim teorilerinde bir mesele olarak görülmediği gibi bu mevcut bilimlere eleştirel yaklaşan teorilerde de fazla karşılık bulmuyor – ki bunların en önemlilerinden biri gördüğüm Marksizm bile yaşamın kendisinin sorunsallaştırılması üzerine pek söz söylemiyor.

Nasıl oldu da bu konu bir teorik mesele haline geldi peki? İşte Marksizmden beslenen, kendilerini sosyalist ve Marksist feminist olarak tanımlayan araştırmacılar, yaşamın bütüncül teorisini, yani, sermaye üretiminin yanı sıra insanın yaşamını yani insanın üretimi ve yeniden üretimini de içine alan bir bütüncül yaklaşım öneriyorlar. “Toplumsal yeniden üretim yaklaşımı” olarak adlandırılan bu yaklaşımda, kadınların hane içindeki ücretsiz emek sürecini de önemli bir yere yerleştiriyorlar. Ama bununla da sınırlı kalmıyorlar. İnsanın üretimi ve yeniden üretimi ile ilgili faaliyetleri, kurumları, politikaları, uluslararası kurumları da dahil ederek bütüncül bir toplumsal bakış öneriyorlar bize. Burada neler var? Kısaca hatırlatayım dilerseniz. Bir kere insan üretimi söz konusu. İnsanın üretimi dediğimiz şey, kadınların biliyorsunuz biyolojisinden gelen özellikleriyle başlıyor, gebelik, doğum, emzirmeyle devam ediyor. Ama daha sonra esas olarak, emek yoğun süreçleri içeren insanın yetiştirilmesi, büyütülmesi süreci var. Biliyorsunuz, konuşma da yürüme de ancak toplumsal süreçlerin içerisinde gerçekleşebiliyor. Bu yetiştirme sürecinde, özellikle hane içerisinde geçen ve büyük bir çoğunluğu kadın emeğinde gerçekleştirilen büyüme sürecinde, insan yavrusu, tür olarak insan yavrusu bir insan haline geliyor, toplumun bireyi haline geliyor.

Aynı zamanda bu süreç üretken gücün, bugünün ve yarının üretken gücünün de yaratılması anlamına geliyor. Yani bir dönem hatırlarsanız, dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan, “Üç çocuk, beş çocuk, yedi çocuk doğurun” filan derken biz tam olarak ne demek istediğini anlamıştık. Yani piyasaya sunulan emek gücü ne kadar bolsa o kadar ucuz da olsun diyeydi. Aynı zamanda üretken yeniden üretimi de dahil bu sürece. Yani çalışanların, işçilerin, emekçilerin emek gücünün her gün yeniden ve yeniden üretilmesi, tıpkı bir telefonun şarj edilmesi gibi diyelim. Kabaca bütün bu süreçleri de içeriyor. Toplumsal yeniden üretim sürecinde başka neler var? Sadece çocuklar değil, yaşlıların, engellilerin, hastaların bakım süreçleri de bunun içine dahil. Sadece hane içerisinde sınırlı değil, demiştim. Eğitim kurumları, sağlık kurumları,

tarım politikaları, ekolojik dengenin dikkate alınması gibi çok geniş alanlara uzatabileceğiniz bir bakış açısından bahsediyorum. Burada bir parantez açıp şunu söyleyeyim. Hani Marksist, sosyalist feministlerin Marksist olmasının anlamı ne? Buna ilişkin şöyle kritik bir not düşmemiz lazım. Marx ile Engels'in tarihsel maddeci bakış açısını geliştirdiği ilk dönem çalışmaları, yani *Alman İdeolojisi* diye bildiğimiz elyazmaları böylesi bütüncül bir bakış açısını sunuyor. Şöyle özetleyeyim genel hatlarıyla: İnsanlar kendi ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetleri üretirken aynı zamanda kendilerini de üretirler. O nedenle, sadece meta ilişkilerine, piyasa ilişkilerine değil; kadınla erkek arasındaki ilişkiye, haneye, çocuklara da bakmamız gerekir, demişlerdi. İşte feminist araştırmacılar buradan beslenerek toplumsal yeniden üretim bakış açısını geliştirdiler. Bu yaklaşım Marksist bütüncül toplum teorisine de büyük bir katkı sunuyor aynı zamanda. Peki, bu bize ne söylüyor? Yani, böylesi bütüncül bir bakış açısından bakmanın önemi ne?

Birincisi, yaşamı teorinin merkezine yerleştirdiğimiz zaman yaşamın kendisini de, yaşamsal ihtiyaçlarımızı da politikalarımızın merkezine yerleştirebiliriz. İnsanı, yaşamı, doğayı merkezine alan bir teori, insanı, yaşamı, doğayı merkeze alan politikaları olanaklı kılar. İkincisi, birbiriyle bağlantılı yaşamsal ihtiyaçlar ve olgular, mesela ekolojik denge ile tarım, kreşler ve kadın istihdamı, eğitim hakkı ve istihdam vs. hep birlikte, hem teorik hem de politik bir bütünün parçası haline gelirler. Ayrıca, bu bakış açısı, sermayenin dışına çıkabilmenin, geleceğe bakmanın, yüzümüzü başka bir yaşama çevirmenin kapılarını aralar. Bize, yaşamı merkeze alan toplumsal bir örgütlenmeyi düşünmeye başlamamız için olanaklar sunar.

Şunu da not düşmek isterim. Bugün için insanlık tarihinde olmadığı kadar teknolojinin insanların yaşamını kolaylaştıracağı bir noktaya gelmiş bulunuyoruz. Yani herkes için güvenli konutların inşa edilebileceği, herkesin gıdaya ve diğer ihtiyaç nesnelere ulaşabileceği, gözden çıkarılmış Afrika kıtasındakiler de dahil olmak üzere, bütün dünya halklarının sağlık, eğitim ve bakım ihtiyacı da dahil olmak üzere temel ihtiyaçlarının karşılanabileceği bir aşamadayız. Bu ihtiyaçların herkesin aktif katılımıyla, tek bir merkezden örgütlenip dağıtılabileceği –ki bugün yazılım teknolojileri buna muktedir– bir döneme gelmiş bulunuyoruz. Üstüne üstlük kapitalist toplumsal ilişkiler evreninde gerçekleşmesi imkânsız olan sanayi 4.0, tam otomasyon gibi düzenlemelerin de ancak eşitlikçi bir toplumda hayata geçirilebileceğini aklımızda tutarsak, tam otomasyonla birlikte pek çok emek etkinliğinin de türlü makinalarla yapılabileceği koşullardayız. Mesela şu; bunun yolu, mevcut sistemin dışına çıkacak, temel motivasyonun kârlılık, sermaye ve meta ilişkileri olmayacağı bir toplumsal evreni düşlemekten, tasavvur etmekten ve bunun için mücadele etmekten geçiyor. Bu bütüncül bakış açısından depreme baktığımızda, deprem tüm çelişkileri şiddetlendirir, tüm eşitsizlikleri sertleştirirken, bir başka şeyi daha gösteriyor diyebiliriz. Eğer çelişkiler bu kadar su yüzüne çıkıyorsa, mücadele alanlarının da daha açık hale geldiğini söyleyebiliriz.

Bence deprem şunu da gösterdi; son olarak onu da belirtmek isterim. Meta ilişkilerinin, sermayenin, devletin, hükümetin engellemelerine ve dayatmasına rağmen, genel olarak Türkiye'deki halkların dayanışma içerisinde olduğunu, bunun için emek vermeye hazır olduğunu

da gösterdi. Her ne kadar bu sistem, kapitalist rasyoneller, yaşamımızın pek çok veçhesini belirliyor olsa da, yaşadığımız süreç, bizim hâlâ insani ilişkileri sürdürme, kolektif emek verme ve birbirimiz için bir şey yapma motivasyonumuzun da çok güçlü olduğunu gösterdi. Yani insanı ve yaşamı hiçe sayarak irrasyonel işleyen üretim ilişkilerinden ancak hep beraber çıkabileceğimizi de bir kez daha gösterdi. Ben biraz da ufkumuzu ileriye, kapitalizm dışına, ataerkil sistemin dışına çevirelim; her türlü, yani sınıfsal, toplumsal cinsiyete, etnik kökene, yaşa dayalı eşitsizlikle mücadeleye doğru çevirelim demek istiyorum. Çok teşekkür ederim.

Turgut Tarhanlı: Önemli bir bakış açısını yeniden düşünmemiz, özellikle deprem karşısında ortaklaşmanın zemini anlamında düşünmemiz bakımından çok ufuk açıcı bir katkıda bulunduğu için Melda Yaman'a çok teşekkür ediyorum. Yaptığımız bir vurgu konusunda, yani toplumsal sahadaki ortaklaşma motivasyonunun yüksekliği konusunda aynı fikirdeyim. Bunun görülmüş olması, devlet aklı karşısında da ciddi bir tehdidin göstergesi olduğu düşüncesindeyim. Ve belki, özellikle bu deprem hattında ortaya çıkan toplumsal dayanışmanın bir göstergesi olarak değer taşıyan yardım faaliyetlerinin yerine getirilmesi konusunda, merkezileşme politikalarının baskın çıkmasıyla AFAD veya Diyanet İşleri Başkanlığı gibi devlet aygıtları aracılığıyla o faaliyetlere müdahalede bulunulup bir başka mesaj veriliyor olması da bu gerilimin, bu çatışmanın bir göstergesi olabilir diye düşünüyorum. Katılır mısınız, bilmiyorum. Öte yandan, deprem krizlerinin ya da doğal afetlerin siyasal ve toplumsal anlamda yarattığı sonuçlara dair deneyimi yansıtan ve irdeleyen geniş bir literatür var dünyada. Özellikle Orta ve Güney Amerika ülkelerinde meydana gelen böyle afetler konusundaki bazı tespitler gerçekten dikkat çekiyor. Toplumsal örgütlenmenin, örneğin belli ihtiyaçları karşılamak üzere bir hizmet, bir katkı sunan toplumsal örgütlerin acil ihtiyaçlar bağlamında sahada varlık göstermesi, var olması, kendini görünür kılması yaygın bir eylemler kategorisi.

Diğer bir kategori, afet bünyesinde doğan bir ortaklaşma ve dayanışmanın örgütlenerek aynı zamanda o afetin etkilerinin nispeten azaldığı veya dindiği bir dönemde varlığını koruyabilecek oluşumlara yol açması yolundaki eylemler kategorisi. LGBTİ+ oturumunda daha önceden söz konusu olmayan bazı oluşumların kurulup sürdürülmesi, geliştirilmesi ve bir etki yaratması çabası gibi bazı örneklerin paylaşıldığını hatırlatmak isterim. Muhtemelen gözümüzden kaçan başka örnekler de doğmuştur bu dönem içerisinde. Temas edilen bir başka kategori ise, var olan bir toplumsal örgütlenmenin, afet döneminde farklı bir yöne dönüşerek varlığını sürdürmesi veya tamamen afetin en can alıcı noktalarına da odaklanan bir başka kategori olarak, yeni örgütlenme biçimlerinin oraya böyle bir müdahalede bulunabileceği şeklinde örgütlenmeler var. Şimdi, bu örneklerin Türkiye açısından nasıl gelişeceğine dair şimdiden belli kestirimlerde bulunmak düşüncesinde değilim elbette. Fakat, bu konuya ilişkin yapılmış çalışmalar ve literatüre atfen, sadece temas edip paylaşmak istedim. Özellikle de sizin o canlı toplumsal örgütlenme motivasyonuna yaptığımız vurgu bende bunu dile getirme ihtiyacı doğurdu.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın dayanışma konusuyla ilgili bir raporu geçen aylarda yayımlanmıştı. Vakıf bünyesinde bu konuda bir çalışma yürütülüyor, ben de Aralık ayında

Vakıf tarafından bu konuyla ilgili düzenlenen bir panele katılmıştım. O raporda yer verilen bir araştırmacı, dayanışma fikrini vurgularken, toplumsal anlamda “sarsılmışların dayanışması” şeklinde, özellikle hak temelli bir dayanışmanın altını çiziyor. Sarsılmışların dayanışmasında bir diğer kâmlık olduğunu da düşünüyorum. Yani bu bağlamda bir örgütlenmenin, tamamen projeci bir örgütlenme olmadığını vurgulamak istiyorum. Böyle olmaması gerektiğini vurgulamak istiyorum. Dolayısıyla o toplumsal örgütlenme motivasyonunun canlılığının Türkiye açısından çok önemli olduğunu ve buna ilişkin bir literatürü dikkate almanın da anlamlı, değerli olabileceğini vurgulamak isterim. Aynı sırayla ben konuşmacılara beşer dakikalık söz hakkı tanımak isterim. Ümit, sizinle başlayabilir miyiz?

Ümit Biçer: Şunu vurgulamak istiyorum dayanışma konusunda: Özellikle toplumsal dayanışmanın çok kritik olduğunu, bu alanda çalışan insan hakları örgütlerinin, savunucularının ve demokratik kitle örgütlerinin üzerlerine düşen görevleri aslında Marmara depreminde de gözlediğimiz şekilde, bu süreçte de ciddi anlamda yerine getirdiğini gözledik. Şunu söyleyebilirim, yani biz bu süreçlerin eşitlikçi, demokratik bir biçimde, dezavantajlı grupları, farklı renkleri içerecek şekilde, insan hakları perspektifiyle ele alınması gerektiğini düşünürüz. Çünkü söylediğimiz gibi, hem ortaya çıkan yeni ihlaller, bu ihlallerin özellikle çok genel bir çerçevede yaşanması ve mevcut ihlallerin diğerleriyle birlikte ağır bir insan hakları biçimine dönüşmesine yol açıyor, bunu saptamıştık.

Diğer taraftan, biz insanların göç etmesini yerinden edilme olarak tanımlamıştık. Çünkü ilki deprem sorunu olarak ifade edilebilir ama siz bu konuda gerekli önlemleri almadığınız zaman, deprem yaşandıktan sonra o insanların barınma, yaşama imkânlarını ortadan kaldıracak çalışmaları onlarla birlikte yapmazsanız, insanlar ister istemez yaşadıkları yerden koparılmak durumunda kalıyorlar. Bu durumların ihlal olarak tanımlanması gerektiğinden söz ettik. Yoksa hani seçimlerde oy kullananlar üzerinden, onların oy kullanılmasıyla ilgili elektronik kolaylıklar sağlanması gibi hususlara değinerek, bunun değersizleştirilmesine, o insanların duygularının anlaşılmasına yönelik itirazlarda bulunmuştuk. Kısaca şunu ifade edeyim: Biz belki de bütün bu sorumlulukların siyasi iktidardan kaynaklandığını ifade etmiyoruz ama bilgiyi tekelleştiren, devleti adeta zor aygıtı dışında başka bir yapıya olanak tanımayacak halde revize eden ve toplumsal dayanışmayı ortadan kaldıran, iyileşme, onarım süreçlerini toplumla, toplumdaki öteki olarak nitelendirilen kesimlerle birlikte yapmayan bir yaklaşımın geleceği kurma şansı yok. Bunun için de sürdürülmesi gereken mücadele teknik bir mücadele değil. O alanda insan hakları politikalarının, insan haklarının kurucu öge olduğunu yeniden söylemektir.

Bahar Bayhan: Ben aslında bir örnek üzerinden, devlet kurumlarının sorumluluğu aslında nasıl ikiyüzlü bir biçimde ele alabildiğini aktarmak isterim. Şimdi imar affı meselesi deprem sonrasında inanılmaz derecede gündem oldu biliyorsunuz. Binaların yıkılmasının sebebi imar afları dendi ve bu bilgi aslında seçim sürecinde partilerin politikalarına da bir şekilde yansıyor.

Şunu hatırlamamız gerekiyor: İmar affı dediğimiz şey sadece AKP hükümeti döneminde ortaya çıkmış bir uygulama değil. İmar affı, 1950'den beri belirli seçim dönemlerinde, gecekonduları yasallaştırmak üzere uygulanmış bir politika. Aslında politikasız bir konut politikası diyebiliriz buna. Yani şehre gelmiş, sanayide çalışmak zorunda olan ama barınma imkânı bulamayan insanlar, konut sorununu bir şekilde kendi çabalarıyla çözmüş, onun adına da gecekondularını yıkmakla tehdit ediyor insanları. Bunların karşısında da şu çözümü sunuyor, o zaman imar affıyla yasallaştıralım biz bunları. İmar affını neden sunuyor? Birincisi, oy deposu, yani orası, o bölgeler onların artık oy deposu olarak gördükleri ve imar affıyla da bunu bir şekilde meşrulaştırdıkları bir düzen oluşturuyorlar ve bu şekilde süregiden bir sistemden bahsediyoruz. Yani bu imar aflarına sadece 2018'de ortaya çıkmış bir şey olarak davranamayız. Konut politikasının çok ciddi bir yapıtaşdır imar affı dediğimiz şey. Dolayısıyla biz bu sürekliliği görmeden, bu denetimsizliği, bu sorumluluk reddini görmeden bugünü ya da geleceği konuşmamız çok yanlış yerlerden olacak diye düşünüyorum. Buna bir dikkat çekmek istedim.

Fikret Adaman: Bahar arkadaşımın bıraktığı yerden devam edeyim istiyorum. Çok doğru bir noktaya parmak bastı kendisi. Aslında bahsettiğimiz olay kamunun çökmesi. Yani kamu olarak yapılması gereken işlemler, işte patronaj ilişkileri nedeniyle ya da kısa erimli çıkarlar için veya artık içini nasıl dolduracaksak dolduralım, kamu mantığına aykırı nedenlerle bir kenara konuyor ve bu durum –ki son dönemde arttığını hissediyoruz– biraz da Türkiye'deki yönetişimin yapısal problemlerinden kaynaklanmakta. İki noktaya değinerek daha önceki ifadelerimi biraz daha ayrıntılandırmak istiyorum. Şimdi bu konuşulanlar dönüp dolaşıp bir şekilde büyüme meselesine bağlanıyor. Böyle ben bozuk plak gibi hep bunu tekrarlıyorum ama gerçekten biraz hepimiz bu gözlükle bakarsak, yani adaletsizlik olacaksa olsun, işte işler yalap şalap olacaksa olsun, yeter ki bir büyüyelim de ondan sonra toparlarız bakışını eleştirebilirsek... Şöyle somutlayayım: Tabii ki siz kime sorarsanız sorun, gecekondulaşma üzerinden, çarpık kentleşme üzerinden ilerleyen bir yapının uzun soluklu, sürdürülebilir olduğunu kimse söylemeyecektir. Ama diğer taraftan, “tamam ama işte ucuz iş gücü gelsin, biz bunlara düşük ücret verelim, e tabii gecekonduda otursunlar ki yaşayabilsinler” dersiniz başka bir paradigmanın içinden konuşuyor olursunuz... Elbette bunun arkasında çok ciddi bir sermaye birikimi ihtiyacı olduğunu görüyorsunuz. Ama diğer taraftan bahsettiğim bu olay sadece kapitalist sınıfın derdi değil. Bu biraz da işte böyle bir büyümeyi düstur edinmiş olan bir paradigmanın çıktısı.

Dolayısıyla bizim nasıl bir Türkiye istiyoruz, nasıl bir ekonomik organizasyon istiyoruz, nasıl bir toplumsal ilişkiler ağı istiyoruz sorularını daha ciddi sormamız gerektiğini bir kez daha vurgulamak istiyorum. AK Parti dönemi, evet, bu konularda çok uca gitmiştir, ama yani Bahar arkadaşın da dediği gibi, geriye gittiğimiz zamanlarda da pirüpak bir sayfamız olmadığı çok açık. İkinci husus da, kamusal alan ve müşterekleşme derken özellikle vurgulamıştım, kamu dediğimiz alanın çok paydaşlı olması üzerine. Elbette, merkezi ve yerel yönetimler doğal olarak bu işin içinde olmak zorunda ve bizlerin de yani sivil kesimin de bu kamusal alanın

hakikaten kamunun çıkarını yansıtacak şekilde çalıştığını temin ve tesis etmek konusunda çok çaba harcamamız gerekiyor. Yani deprem örneğine dönecek olursak, tamam, hani belki birtakım arama kurtarma işlerini sivil toplum üstlenebilir, post-travma konusunda dayanışma gösterebilir ama mesela bir altyapı hizmeti sunamaz. Yani ben sivil toplum olarak arama kurtarmaya gittiğim zaman elimin altında vinç olmayacak ya da helikopterim olmayacak. Dolayısıyla burada devlet mekanizmasının ve yerel yönetimlerin çok önemli bir rolü var. Şimdi, Türkiye özelinde bu büyük ölçüde, özellikle merkezi hükümet için söylüyorum, bizlerden uzak, ne yaptığını bilmediğimiz, kimlerin işe alındığından bihaber olduğumuz bir yapı. Ancak olay olup bittikten sonra bu yapının kalitesi hakkındaki fikrimiz oluyor. Bu belli noktalarda çok riskli. Yani deprem konusunda insanını kurtaramadığın an olay bitmiş oluyor, o insanı kaybetmiş oluyoruz. Dolayısıyla burada çok paydaşlı bir yapının gerekliliği çok çok önemli ve bu noktada sivil toplumdan gelen arkadaşların, hani ben de bir şapka ile akademisyenim bir şapkayla sivil toplumun içindeyim, gerek Türkiye’de gerek dünyada çok önemli bir fonksiyonu olduğunu vurgulamak istiyorum. Önemli olan bu çok paydaşlı yapının birbiriyle nasıl ilişkileneceğine dair de önümüzün net olması. Maalesef son depremde böyle bir paydaşlar arası koordinasyon işbirliğinden ziyade maalesef merkezi yönetimin, merkezi yönetimden en azından kimi kesimin, hasmane diyebileceğim tavırlarının olduğuna şahit olduk ve çok üzüldük.

516

Şimdi bunların bir daha tekrarlamaması için nasıl bir gelecek tahayyülü içerisinde kamuyu tekrar kurgularız, düşünürüz, bu çok önemli. Ekleme gerekir, sıkıntıların aynı zamanda mevcut kapitalist sistemle, neoliberal kapitalist sistemle de bağları var. Dolayısıyla da post kapitalist yapıları nasıl kurgulayabiliriz, daha adil, daha sürdürülebilir, daha dirençli yapılar olabilmesi için ne tür prensipleri ortaya koyup altına imza atabiliriz, kafa yormamız gerekiyor. Son olarak şunu söyleyip bitireyim: Genelde bu tür işler olduktan sonra işte şunlar şunlar iyi gitmedi, bunlar bunlar kötü çalıştı şeklinde haklı olarak bir böyle isyankâr durumdayız. Hepimiz gibi ben de çok öfkeliyim son yaşananlara. Ama diğer taraftan umutlu da olmamız gerekiyor. “Buralarda nasıl iyileştirmeler yapabiliriz”i de paralel olarak düşünmeye başlamak ya da işte düşünmeye devam etmek durumundayız diyeyim ve tekrar hocama bırakayım.

Turgut Tarhanlı: Çok teşekkürler Fikret. Bu söylediğin kamusal alan vurgusu, aynı zamanda siyasal olanı da dikkate almamızı gerektiriyor diye düşünüyorum. Dolayısıyla daha geniş anlamda, siyasal olanı da kastediyoruz; tabii neoliberal kapitalizm aslında bu anlamda bir siyasal alan için de tahrip edici sonuçlar doğurdu. Yani demokrasinin temel değerleri, eşitlik ve adalet gibi konularda da büyük tahribata yol açıldı. Son olarak, Melda Yaman’a söz vermek isterim.

Melda Yaman: Ben de Fikret Hoca’nın söylediği şeyi çok önemli buluyorum. Öncelikle şu hususa dikkat çekmek isterim. Tabii ki depremedelerle dayanışmanın çok önemli olduğunu düşünüyorum, onun altını çizdim. Ama dayanışmadan muradımız şu değil elbette; yani bizlerin bölgeye gıda ürünleri yahut ihtiyaç nesnelere taşıması, yahut gelir katkısında bulunması,

evimizi açmamız değil. Böylesi bir felakette devletin, hükümetin bütün ihtiyaçları karşılayacak biçimde harekete geçmesi gerekiyor. Bunun için devletin elinde zaten varlıkları var, olanakları var, araçları var. Daha da önemlisi bunlar devletin görevi zaten, bütün bunları devletin yapması gerekirdi. İşin doğrusu devletin/hükümetin eksikliğini tamamlamaya çalıştık biz. Bütün bu ihtiyaçlar kamusal kaynaklarla karşılansaydı bizler de başka türlü dayanışmalar kurabilirdik. Dostluklar kurabilirdik, duygudaşlık kurabilirdik, manevi destekler sunabilirdik, sanatsal ve kültürel faaliyetler gerçekleştirebilirdik. İşte kamusal düşünmenin, kamusal hakları talep etmenin tahayyülümüzden çıktığını da hatırlatmak istiyorum bu vesileyle.

Mesela eğitim hakkı. En temel kamusal haklardan biri eğitimken bugün kamusal eğitim, özellikle ilk ve orta eğitim neredeyse çökmüş durumda. Orta sınıf ve üstü haneleri için çocuklarını mevcut eğitim sisteminin problemlerinden bir nebze koruyabilmek olanaklı çünkü daha demokratik, daha laik eğitimin verildiği özel okullara gönderebiliyorlar çocuklarını. Geride kalan yoksul yığınlar içinse laik eğitim ciddi bir sorun, nitelikli eğitim çok ciddi bir sorun.

Keza sağlık hizmeti de öyle. Sağlık hizmetine erişim için katkı payı vermeniz, belirli hizmetlerin parasını ödemeniz gerekiyor. Sağlık hizmeti veren kamusal hastaneler için bile hasta “müşteri” demek. Sağlık alanı çoktandır meta ilişkilerine çekilmiş, sermayenin değerlendirme alanlarından biri haline gelmiş durumda. Öte yandan çoğumuz özel hastaneye gitmeyi, oradan hizmet almayı o kadar kanıksadık ki; tabii ki devletin özel bir yerden alınmış hastalıkla ilgili, tedaviyle ilgili masrafları ödemesi de çok kanıksanmış bir şeye dönüştü. Ama tabii özel hastaneye gitmek de herkesin “harcı değil”. Hatırlarsanız depremden 138 saat sonra, beş buçuk gün toprak altında kaldıktan sonra göçükten çıkarılan bir kadın, “beni özel hastaneye götürmeyin, param yok”, demişti. Bakın, günümüzde sağlık hizmetlerinin durumunu bundan daha iyi anlatan bir örnek bulabilir misiniz?

Keza şimdi kamusal, erişilebilir kreşlerin olmaması, engelli/yaşlı bakım kurumlarının olmaması da çok ciddi bir problem. Kreşlerin olmaması kadınların istihdama katılmasının önündeki en büyük engel, bunu biliyoruz. Kreş, çocuk açısından da temel bir hak aynı zamanda; çocukların okul öncesinde yaşitlarıyla bir araya gelmesi, beraber eğitime erişebiliyor olması çocuk gelişimi için kritik önem taşıyor.

Yaşlı kurumları ise can yakıcı sorunlardan biri Türkiye’de. Yaşlı bakımı neredeyse bütünyle kadınlara bırakılmış durumda. Yaşlılar da ailelerinin kaderine terk edilmiş durumda öte yandan. Açıkçası ben yaş aldıkça, yaşlı bakım kurumlarının ne kadar önemli bir şey olduğunu daha iyi görüyorum. Hem yakın çevremdekiler yaşıyor hem ben yaşıyorum; bu koşullarda, “Beni nasıl bir yaşlılık süreci bekliyor?” diye düşünmeden edemiyorum. Çünkü bu eşitsizliklerin içerisinde bir de yaşlılıkla ilişkili bir eşitsizlik, derin bir mesele de söz konusu.

Bütün bunlar bize sermayenin ihtiyaçlarının nasıl etrafımızı kuşattığını; kamusal haklardan nasıl mahrum bırakıldığımızı; nasıl bir eşitsizliğin, nasıl bir adaletsizliğin içerisinde olduğumuzu; kadınlara nasıl ağır bir bakım işi yüklediğini gösteriyor. Bütün bunlara karşın

şu hususun bir kez daha altını çizip noktalamak istiyorum. Böylesi felaket anları, deprem, pandemi, ekonomik krizler, eşitsizlikleri çok daha açık hale getiriyor, çok daha görünür kılıyor. Tabii ki bu durum, bu süreçlerin eşitsizlikleri çok daha fazla üretip şiddetlendirmesinden kaynaklanıyor. Bu dönemlerde toplumsal çelişkiler, yani sınıfsal eşitsizlikler, toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizlikler, etnik kökene bağlı eşitsizlikler, yaşa bağlı eşitsizlikler daha da keskinleşiyor. Ama aynı zamanda bu koşullar bir başka dünyanın olanaklılığını açık hale getiriyor. Ufkumuzu başka yere çevirmemize, yüzümüzü başka bir yere döndürmemize de vesile oluyor. Zira bu koşullar yeni mücadele olanakları, araçları da açıyor. Ben böylesi bir sürecin içerisinde geçtiğimiz kanaatindeyim.

Fikret Adaman: Melda arkadaşımız çok güzel ifade etti. Yani öyle bir kafa yapısına geçtik ki, işte sağlığı da eğitimi de ileri yaş bakımını da engelliliği de her bir şeyi bu neoliberal dünya rekabete ve piyasalara ya da piyasa mantığına devrederek çözüme yoluna gitmiş durumda. Tamam, hani böyle bir görüş olabilir. Fakat çoğunluk olarak toplumların bu paradigmaya meyilli olmaları ve bu hegemonik yapının dışına büyük ölçüde çıkamıyor olmaları noktası gerçekten hepimizin üzerinde düşünmesi gereken bir husus. Benim altını çizmek istediğim olay sadece afetler değil, daha genel anlamda kamusal alanın erozyonuydu. Onu sevgili Melda arkadaşımız çok güzel örneklerle somutladı, hem teşekkür edeyim hem de bir minicik de olsa netleştirme yapayım istedim.

Turgut Tarhanlı: Öyle sanıyorum ki, katılanlar için de fikri açıdan oldukça tatminkâr bir oturum oldu. Ben son olarak, daha fazla kendi adıma konuşmak istemiyorum ama bu iki günlük konferansın uzun bir zamana yayılan ön hazırlığında emeği olan değerli bir kadro var. Onlara şükranlarımı sunmak isterim. Şu sırada ekranda da gördüğünüz, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin ve aynı üniversitenin Hukuk Fakültesi'nin değerli mensupları Gökçeçiçek Ayata, Sevinç Eryılmaz Sevensör, Pınar Çağlı ve Hilâl Nur Şarbak, bu organizasyonun, akademik ve idari, her yapıtaşının yerine oturtulmasında, bir ortaklaşma yaklaşımını da özenle koruyarak, gerçekten büyük bir mesai harcadılar. Bugün burada olan ve olmayan tüm değerli konuşmacılar bu etkinliğe sahanın ve akademinin gözünden büyük bir katma değer sağladılar. Hepsine ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

Ve elbette her iki günkü oturumlara katılan tüm katılımcılar, bu toplantının gerçek olmasını, ayaklarının topluma da değişiyor olmasını sağladılar. Türkiye'nin çok yoğun bir ortamında böyle bir toplantıyı sonuna kadar izlemek, buna katılmak gerçekten büyük bir çaba ve ortaklık nişânesidir. Minnet duygularımı paylaşmak istiyorum. Bu ortaklaşmamızı, dayanışmamızı gelecekte de sürdürebileceğimiz bir toplumsal beklentimizi de dile getirmek isterim. Sanırım hepimizin ortak dileği bu. Tekrar çok teşekkürlerimle.